

N. PÁL JÓZSEF

Az eltűnt falu

Nemzedékem irodalmárfélévé lett részének egyetlen alakja voltam tán, aki a népi írók művein nőtt fel egyértelműen. Vonzalmammal már egyetemistaként – a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején – is „jobb esetben” valamiféle csodabogárnak, de inkább amolyan korszerűtlen ízlésű falusinak számítottam, aki menthetetlenül lemaradt valahol. Sajnálkozó pillantásokra nem nagyon emlékszem, ám értetlenkedő csodálkozást még vidéken felnőtt társaimtól is kaptam eleget, úgy tűnhetett, Veres Péter, Szabó Pál, Féja Géza, sőt Illyés Gyula vagy Móricz Zsigmond évtizedekkel korábbi munkái bennem szólalnak meg csupán. E művek közvetítette világ átéléséhez szükséges emocionális tapasztalat, a „megérintettség” élménye szinte nyomtalanul eltűnt ekkorra, a ráismerés intimitásának sem az emléke, sem az esélye nem adatott meg egyértelműen – már a velem egykorúaknak sem igazán.

Nagyon kicsi – úgy három-négyszáz lelkes – faluban születtem, távol a fővárostól, s ott is éltem, lényegében huszonkét esztendőig. Paraszti származású, ám a hagyományos paraszti életformának már csak az emlékezetét vagy inkább a törmelékeit, a rekvizitumai – azért még eleven – maradékát ismerő, tapasztaló gyermekként se jól, se rosszul nem éreztem ama közegben magam, a körülményeket olyan adottságként fogadtam el, ahogy a tiszta levegőt vagy a csillagos eget. Nem volt hát – még móríci értelemben sem – „mesés”, avagy „boldog” gyermekkorom, a faluközösség „megtartó erejéről” sem gondolkodtam ekkor, később meg főleg nem volt okom emlékezni ilyesmire, s kissé értetlenül nézek arra az emberre is, aki hajlottabb korba érve valamiféle eltűnt csodáról vagy a személyiséggé válás különlegesen egyedi alkalmáról beszél révedezve s hálátelt szívvel.

Ma is tanulságos emlékeim maradtak persze, a hatvanas évek elejétől folyamatosan már. Ló és szarvasmarha vontatta szekér, amelyre szerettem volna felülni – de, mert plusz terhet jelent az állatoknak, nemigen engedték meg –, sarlóval s kaszával való aratás még a magánbirtokon – esküszöm, senki sem énekelt közben! –, szüret, csordogáló must a százados faprés oldalán, s a kapálás, a kapálás meg a kapálás vég nélkül szőlőben, kukorica- és krumpliföldön, később napszámban a mások birtokán, szóval mindennütt. Erre emlékszem a legjobban, hisz – úgy kilenc-tíz évesen – dologra fogtak engem is, ráadásul hajnalban már (megléhet, azóta gyűlölök korán kelni). „A világot megkapálni, szegény ember annak él” – idézhettem volna József Attilát két zihálás között, ha tudtam volna, kicsoda ő. Merthogy mi szegények voltunk. Ezt tapasztaltam napra nap, ezt verték a fejembe esztendőkön át, ám hogy e tudatnak – szinte valaminő atavisztikus identitásnak – semmiféle politikainak nevezhető felhangja nem volt se anyám, se nagyanyám nemzedékében, ebben biztos vagyok. Földtúró szegénységünket – vagy három parcellánk maradt, egyenként úgy ezer négyszögölön – megmásíthatatlan, szinte az Istentől elrendelt adottságként fogadtam el gyermekfejjel én is, s vélem, hogy a körülöttem élők többsége sem gondolkodott erről másként. „Muszáj dolgozni, küszködik az ember, hogy men-

jen valamire” – mondogatták egyfelől, „csak megtalálom majd a számításomat” – mondogatták másfelől. S ahogy régtől örökölt „vérük” parancsolta, dolgoztak is rendületlenül – csak a két kézzel végzett fizikai munkát tekintették „dolognak”! –, ha felkelt a nap, elkezdtek, ha lenyugodott, abbahagyták, a honi szocializmus tizenöt-húsz-huszonötödik esztendejében.

S emlékszem persze másra is. Tollfosztásra, kukoricafosztásra (Arany János tengerihántást írt), a kollektív munka nemzedékről nemzedékre hagyományozott szokásaira. Meséltek – számomra hihetetlenül unalmas dolgokról többnyire – az asszonyok közben, s meséltek a férfiak is, ha volt bor az asztalon, s engem az utóbbiak történetei érdekelték inkább, noha a „női” s a „férfi”- történetek lélektani struktúrája nagyon egybevágott. Az asszonyok praktikus dolgokról meg kapcsolatokról, házasságokról, családokról, amolyan „ki, kivel, hogyan” esetekről beszéltek folyvást, a férfiak – az „emberek”, ahogy mondták – a katonaságot, a háborút, a messzebb vidéken, tájon megesett „kalandokat” hozták szóba elsősorban, ám a történetek felett mindig valamiféle homály lebegett. Mint ha megannyi félbemaradt vagy félbeharapott történet fültanúja lettem volna akkor, tüzes nekibuzdulások s szemérmes meghököléseké egy időben. Azok a paraszti gyökerű, a sorsot sosem alakító, mindig elszenvető emberek, akiket ismerhettem, ilyenek voltak – ilyenekké lettek? – bizony. Soha egy „végig vitt” gondolat, soha semmi konkrétum, csak célozgatnak bele a levegőbe, ha akartak valamit, és sohasem magukról, mindig „másokról” beszéltek, főleg ha – akár magán- akár „történelmi” természetű – „kényes dolog” került elő. Kivel mi, milyen szégyellni való eset történt, erről is folyt a szó, de ha erre kanyarodott a beszéd – s majdnem mindig erre kanyarodott –, az éppen jelen levők dolgainak említése tabu volt. A sors s a történelem által a lélekre kényszerített szemérmességnek s a hangos öndicsérettől tartózkodó magatartásnak – velünk ilyen nem történhet! – sajátos keveréke lehetett ez a modor, valamiféle pszichikai determináltság szinte, amelynek a másokat illető „megszólási” kényszer, ugyanakkor a „megszólástól” való eszement félelem egyként s egy időben a része volt.

Vélem, hogy e letagadhatatlan félelmekkel is terhelt „önvédelmi beszédmód” s magatartás az egykor bizonyonnan létezett közösségi ethosz cserepeire törött, vagy el is torzult ideáljának az utóvédharca, a személyiséget immár nem kiteljesítő, sokkal inkább bénító keveréke volt. Ezek az emberek ugyanis ha önnön érdekük, saját családjuk, a familia „jó híre” megvédéséről volt szó, gátlástalanul szépítettek, ferdítettek, s – mi tagadás – hazudtak ekkoriban már. Saját családomból is mosolygató dolgok rémlenek fel, ha erre – meg a későbbi, nyomaiban máig nyúló időre – gondolok, amelyek arról tanúskodnak, hogy a hagyományos paraszti közösségek szétszilálása, széjjelverése miféle értékrendi, mentalitásbeli következetességgel-következetlenséggel, miféle magatartásbeli görcsökkel, tisztázatlanságokkal verte meg a magyar falut – a jövő csábítóan hazug vonzerejének is tökéletesen kiszolgáltató közben.

Mert az a parasztporták kapuján hol dörömbölő, hol észrevétlenül besurranó „új világ” egyszerre volt riasztóan félelmetes, s – nem egy jelenségében – nagyon-nagyon csábító bizony. A nálam – mondjuk – csak egy-másfél évtizeddel fiatalabbak igen nagy hányada valószínűleg el sem tudja képzelni azt a döbbséget némaságot, ahogy nagyanyám, sőt még anyám nemzedéke is az először látott villanyfényre nézett. Valaki a falhoz nyúl, s fény önti el a lakást? Esküszöm, volt öregasszony, aki keresztet vetett, s riadt gépieséggel imádkozni kezdett. Pedig ez a kezdet volt csupán, jött a villanyvasaló, a hűtő-

szekrény, majd – a legnagyobb csoda – a televízió. Volt, aki óvatosan körüljárta, s nem értette, hogy kerülhettek bele, ráadásul ilyen kicsi helyre, az emberek. Mások lehunynt szemmel motyogtak, s ránézni sem mertek napokig vagy hetekig, aztán kisvártatva meg szabadulni nem voltak tőle képesek. Mágikus lett a „doboz” ereje, többen mindent megadtak volna, hogy birtokába jussanak, s ha valamelyik háztetőn antenna ágaskodott, rögvést elindult a találgatás: miből telhetett nekik. Emlékszem, hónunk alatt a számlival milyen szorongva, reménykedően, tétova tisztelettel kopogtattunk a szerencsésebb szomszédok, utcabeliek ajtaján, s hogy aztán mennyire összerezettünk, ha a házigazdák valamelyike ásítózni kezdett. Egy másik világ látszott reánk köszönni akkor, amelynek létezéséről az „egyszerű falusi nép” mit sem tudott, egy másik világ, amely nemcsak zsongító élményeket, de eszeveszett gyorsasággal terjedő mintákat is adott, öltözködésben, hajviseletben, beszédstílusban, kultúrában, szokásokban, vágyakban, életformában, szóval mindenben. Százados magatartásminták omlottak össze esztendőik alatt, miközben a terjedő „új” a zabolátlan szabadság illúzióját adta meg. Az olyan, amilyen, de mégis kiszámíthatóra taposott életük megkavarodását tapasztaló öregebbek megtévelyodtak szinte („nem tudok parancsolni a gyerekeknek” – hajtogatták tehetetlen kétségbeesettséggel), s a jelenséggel, hogy mindaz, ami könnyebbé tenni hivatott a sorsot, fel is forgatja azt, senki semmit nem tudott igazán kezdeni. Egyetlen cél maradt csupán: napról napra jobban, kényelmesebben élni, de mindenáron. Én azt hiszem, hogy a magyar vidéki társadalomban – a faluban, ha tetszik – ekkor romlott meg visszavonhatatlanul „valami”.

Régóta hajtogatom ezt, teljesen eredménytelenül. A szociológia meg a történetírás szakemberei, de a népi mozgalom „baloldalának” maradéka is a korabeli társadalmi mobilitás, a civilizációs fejlődés meg a világra szóló magyar mezőgazdasági csoda mutatóival jönnek folyvást nekem, szüleim nemzedéke s a némileg fiatalabbak pedig úgy vélik, állításommal az ő dolgos, küzdelmes életük értelmét veszem semmibe. Hát persze, hisz nekik „jó volt” vagy „jobb lett” a világ akkor, s erre – így, öregeződésben főleg – igen jó emlékezni mostanában is. A tények nagy hányada valóban cáfolhatatlan. Az erőszakkal létrehozott termelőszövetkezetek egy része s a háztáji virágozni kezdett, a hetvenes évek elejére Magyarország több mezőgazdasági termék előállításában a nemzetközi élvonalhoz tartozott. Legalább két ablakkal az utcára szolgáló, két vagy három szobás, padlós, majd parkettás „kockaházak” nőttek ki a földből, az udvarokon előbb egy motorkerékpár, később egy-egy Trabant vagy Wartburg ólalkodott, eltűntek – legalábbis használaton kívülre kerültek – a szél csapkodta budiajtók, lett fürdőszoba, mosógép, porszívó, villanyvasaló, lett hús a tányéron, s nem is csupán ünnepnapon. Volt „fejlődés”, ez tagadhatatlan, a hagyományos falu képe esztendőik – legfeljebb egy évtized – alatt alaposan megváltozott, s csikorogva, mosolyogtatóan groteszk helyzeteket hozva változtak a szokások, az életvezetési stratégiák. Ha vendégségbe mentünk le kellett venni a cipőt például, ami nekem – mert gyermekként is képtelen voltam mezítláb járni – maga volt a gyötrelem, s azt sem értettem, hogyha vonatra ülünk, miért akarnak rögvést etetni engem. (Csak egy választ tudok elképzelni: meg kellett mutatni másoknak, hogy nekünk már erre is telik!) Igen, az evés, ez idő tájt mintha ez lett volna a legfontosabb, úgy is mondhatnám tudálékosan, valóságos identitások, önképek épültek erre. Végre van mit enni, ez lett az önbecsülés legfontosabb ragasztóanyaga, s ez a büszkeség, a bárgyú önteltségé is. András Ferenc 1974-ben készült remek filmje, a *Veri az ördög a feleségét* minden történelmi és szociológiai tanulmánynál beszédesebb: az az üdvözült mosoly,

amely a folytonosan gürcölő, a szemét mindenben rajta tartó, ám őszinte, számítás nélküli mondatra képtelen családanyát játszó Pásztor Erzsébet arcán a „nagy bejelentést” kísérve megjelenik („Vetó elvtárs, ebédünk!”), a hatvanas évek második felében startoló „igazi” kádári világ leghazugabb lélektani fundamentumáról mindennél többet elmond.

1989 leglátványosabb fogyasztás-pszichológiai happeningjének, a bécsi hűtőládáért való országos rohamnak a magja ekkortájt – Kádár János országának a földjében – vettetett el. S ekkor a számítgatóság, a levakarhatatlan önzéseké s az irigységé is. Mert nemcsak a tévét irigyeltük a szomszédtól bizony, hanem irigykedni kezdték egymásra gyermekeink is. Hajdan a táncdal s persze a kétkezi munkával próbálták kitűnni a falusi legények, ekkor már, hogy kinek van nagyobb hordozható táskarádiója, „eredeti” farmergatyája vagy motorja netán. Csupa materiális dologgal, amely mások számára is szemmel látható! Nos, én azt állítom makacs módon, hogy letagadhatatlan – és sok elemében üdvös – „fejlődés” ide vagy oda, ebben a dupla fenekű folyamatban minden, ami az élet arányos rendjéért felelős, jóvátehetetlenül összezavarodott, nemcsak a faluban persze. A rengeteg új, elsősorban materiális, civilizatorikus jelenség, élmény és „adomány” egy többszörös történelmi csavart átélni kényszerült, kiéheztetett, megfélemlített, önnön hagyományainak törmelékeire is ambivalens tekintettel néző, a maga tradícióját már a hatvanas évek elején is őrizni képtelen társadalomra ömlött menthetetlenül és igen rövid idő alatt, s ez mindent megkavart. Az értékeket is, az értékelismerő s érték kiválasztó képességet is, meg az arra való alkalmasságot, hajlandóságot is, hogy ezt a terebélyesedő zavart észrevegye – tudatos, reflexív módon dolgozza fel – valaki. Sőt, a lakosság igen nagy részének inkább tetszett az egész, ahogy a forradalmat s annak erkölcsi emlékeztét eltaposó – s erre az emlékeztetésre építő – rendszer is tetszeni kezdett néhány év után hétvégi telkestől, Balatonostól, kockaházastól, táncdalfesztiválostól, Röpülj pávástól, mindenestől.

Hát igen, a Röpülj páva, gyermekkorom legnagyobb televíziós közösségi élménye talán. 1969 őszén s 1970 tavaszán hétről hétre jártunk a tévétulajdonos szomszédék nyakára, lehetünk vagy tízen-tizenöt, s néztük, néztük a fordulokat, ha jól emlékszem, a Mézga család első sorozatának darabjai után (az is nagyon tetszett, hahotázva bámultuk). Ennek az időnek a tapasztalata valóságos szociológiai vagy értékelméleti tanulságokkal is járhatott volna valaki hozzáértő számára, ha belegondolok. Anyámék a táncdalfesztivált is nézték már, de azt csak mint csilivili cirkuszt inkább, s a nagy része nem, legfeljebb a csodahangú Szécsi Pál meg az igen fess s jópofa Koós Jani tetszett nekik. Ám a Röpülj páva más volt, arra odatapadtak, az a szívüket, a zsigereiket szólította meg (engem is lenyűgözött, de ez nem érdekes, mert engem mindenféle verseny vagy vetélkedő lenyűgözött akkoriban a „témájától” függetlenül). A saját kultúrájukról, a minapi élményviláguk újrafelfedezéséről, újraéléséről volt szó ugyanis. Nos – ezt persze nem tudtam akkor – a negyvenet épp elűtött anyám meg a nála is idősebbek generációjának választása, szimpátiája arról a tökéletesen megkavarodott értékelismerő és érték kiválasztó képességről tanúskodhatna leginkább, amiről beszélni próbáltam az előbb. Először is: kizárólag a vidám, a mulatós – vagy annak érzett tempós – dolgokat kedvelték. A szabolcsi Simon Józsefnét („Látod édesanyám...”), Gaál Károlynét, az angyalbőrben éneklő Krasznai Tamást meg egy citeraszó kísérte Veszprém megyei gyereket, Erdélyi Jánosnak hívták, ha jól emlékszem. Azokat a szereplőket ellenben, akik a folklór, a népi kultúra átmentéséért, újraforgalmazásáért a legtöbbet tettek s tesznek azóta is, ki nem áll-

hatták. Budai Ilonától, Faragó Laurától vagy például a Halmos–Sebő duótól majd’ megvesztek. Hát persze, hisz nem volt az énekhez muzsika (ezek csak nyikognak, mondták), a gitár megjelenésével pedig amúgy sem tudtak volna mit kezdeni. Szidták az őket továbbjuttató zsűrit, mint a bokrot. Egyszóval: a felszíneset a fajsúlyossal, az értékeset az értéktelennel, az eredeti népdalt a magyar nótával úgy keverték össze, mint a parancsot. S noha ez utóbbi „tapasztalatom” már nem a népdalversenyhez, hanem a „jó ebédhez szól a nóta” című, minden vasárnapi „táplálékhoz” kapcsolódik inkább, arra biztosan jól emlékszem, hogy az érzelgős, giccses dolgokért akár falvédőn, akár képeplapon, akár filmen nézték, egészen odavoltak, s hogy az utcára szolgáló kiskertek minden harmadikában láttam kerti törpét.

Frivolnak, netán az engem „utamra indító” közeggel szembeni kíméletlenségnek, tiszteletlenségnek tűnhet, amit elmondtam eddig, de hát mit tegyek, így emlékszem az egésze, s élményeimet a később szerzett tudás és tapasztalat csak megerősítette inkább. A magyar falu a maga identitását, az értékek megőrzésében, továbbadásában reá szabott „feladattudatát” úgy veszítette el, hogy a pusztulást észre sem vette, hogy még örvendett is neki. Sőt, a folyamat ambivalenciájára, a veszélyekre vonatkozó figyelmeztető szót érvényét veszített vagy idegesítő papolásként fogta föl. Például Veres Péter vagy – nem sokkal később – a születésszám apadásának következményeiről beszélő Fekete Gyula szavát. Az 1970 áprilisában – nota bene: a Repülj páva döntője után pár nappal – elment népi írók például áhítattal hallgatták, ha nagy néha a tévében megjelent (mindenki tudta körülöttem, hogy ki ő!), de nem vagyok benne biztos, hogy az „emocionalizmus”, szóval az anyagi önzésre szólító individualizmus terjedését ostorozó – meglehet, valóban vaskalapos – dörmögését hallóra vette volna akkoriban valaki. Az életformaváltás, a paraszti életkeretek szétesését kísérő traumákat a lélek elhessegette vagy befagyasztotta inkább, Szabó István a korszak tán legjobb novellistája például úgy halt meg, ahogy élt és alkotott – teljesen észrevétlenül. Pedig az ő életműve ennek a brutálisan kétarcú folyamatnak a leginkább hiteles és leginkább nívós szépirodalmi feldolgozása talán, annak, hogy a magyar falu – így is, úgy is – a történelem csapdájába került. Egy elháríthatatlan folyamat kettős, egymásba ékelődő tragikumáról volt szó az írói világkép tapasztalata szerint. Olyan elbeszélések, mint a *Hajsza*, a *Készülődés* vagy a *Nászéjszaka* a tudatot nyomorító tradíció szűkös világához való tehetetlenül nyakas ragaszkodás életellenességéről, míg *A szabadság keresztje* vagy a *Hazuról odáig* az új lehetőségek fölszíni ígéretei után való gátlástalan törtetés arcokat, jellemet egyként porlasztó veszélyeiről beszélt. Az egész életút meg arról, hogy mi van akkor, ha ez a két folyamat egy időben, egymás mellett, egymást – néha szó szerint, egy családon belül is! – gyilkolva zajlik, devianciákat, tragédiákat, kiüresedett vagy az értékek tiszteletére képtelen, cinikus, lézengő lelkeket hagyva maga után.

Volt itt minden, emlékezhetünk. Volt „kivonulás”, lázadás, albérletezés, nemzedéki elmentés, ingázás, feketevonat, „ifjúsági probléma”, galerijelenség, kezüket tébolyodottan tördelő szülők, vállukat rándítva, foghegyről válaszoló gyermekek, s rengeteg, rengeteg valóban gyökértelessé lett ember a szellemi életben is – s ha jól meggondolom, főleg ott. Mert sokan „próbáltak szerencsét” ez idő tájt, a fojtogató paraszti lét s annak a továbblépés lehetőségét nyomaiban sem mutató hagyatéka elől menekülve szinte, hogy aztán a város maga az áttekinthetetlen, az otthonosság esélyét is elrabló, sivár, önsorsrontó pótcselekvésekre csábító dzsungellé legyen számukra mindenestől, ahonnet meg-

rokkanva menekültek volna az idő közben „széppé emlékezett” faluba vissza – ám az a falu nem volt már sehol. Megint Szabó István egyik remeklésére, a *Minden olyan, mint régen* című novellára utalok, akinek egyetemista főhőse csak a minap elhagyott közegre mint valami számára idegennek tetsző világra csodálkozik, és sem itt, sem ott nincsen már otthon igazán. Tudjuk, Szabó ebbe az otthontalanságba halt bele negyvenöt évesen, s a paraszti származású vagy háttérű művészek, értelmiségiek is feltűnően korán haltak akkoriban Váci Mihálytól és Kormos Istvántól Nagy Lászlón át Huszárik Zoltánig. Mintha egy módszeresen ölő gránát csapott volna a hetvenes évek Magyarországa, eltűnt egy életforma, s el annak morális tanulsága s megszólításának lehetősége is. Új eszmények, új divatok kerekedtek eléggé hirtelen, filmen, színpadon, irodalomban, egyetemeken, mindenütt, miközben – az évtized végéig legalábbis – évről évre jobban és elégedettebben élünk mi, egyszerű országglakók, s még a morgolódotkat is leintettük néhanap.

Én a falumból 1978–79-ben szakadtam ki végleg. Azt, hogy a népi irodalomhoz, a népiséghez való, épp ekkor, már „előfelvett” egyetemistaként reám tört elementáris vonzalom – a Czine Mihállyal megesett, számomra bizonyára „szükségyszerű” találkozáson túl – e kiszakadás kísérte hiányérzetnek, helykeresésnek volt-e köszönhető, nem tudom pontosan, ám azt igen, hogy korábban – kvázi „benne élve” – semmit sem jelentett számomra, taszított inkább. Szabó Páltól az *Isten malmait*, Sánta Ferentől a *Húsztörő* – igaz, „kötelezően” – végigolvasni maga volt a kibírhatatlan unalom, most meg egy új, minden ízében ismerős, egész lényemet körülölelő világ tárult elém egyik napról a másikra szinte. Állítom, három-négy hónap alatt több e témába tartozó szép- és szakirodalmat olvastam össze, mint addigi életemben bármit is. Nem tananyag, nem is csak (művészi, esztétikai?) élmény, de egzisztenciális tét, morális feladattudat lett számomra az egész, mondhatnám, „új”, de mégis tökéletesen otthonos azonosságtudatot adott nekem. A legnagyobb döbbenet az lett persze, amikor – már Budapesten élve, de igen hamar – kiderült, rajtam kívül a korosztályomból alig-alig kell ez valakinek. Mondtam már, „érthetetlen” vonzalmamért senki sem bántott vagy gúnyolt ugyan, ám légüres térbe kerültem mégis, néhány tanárba, nálam idősebb barátba s az egyetemen kívül zajlott rendezvényekbe (R-klub, Forrás kör, Kossuth klub) tudtam kapaszkodni csupán. Meg néhány, alig ifjabb vidékről jött Eötvös kollégiumi hallgatónak még, de azért mégis hiányzott nekem az egészből valami. Mit tehettem volna? Azt, ami az én kincsemmé lett, haza akartam vinni – mintegy „visszagyökeresíteni” – oda, ahol a kincsre való ráismeréshez szükséges élményvilágom eredt egykoron. Nem szaporítom a szót, röviden mondom, de nem tudom másként mondani: a legnagyobb pofára esésem ebből a szándékomból lett talán. Szépen felkészültem, előadásokat akartam tartani odahaza, a szülőföldemen, de szinte senki sem volt kíváncsi se Tamási Áronra, se Szabó Pálra, se a népi mozgalomra, se reám. Rá kellett jönnöm, hogy az a falu, amelyet olvasmányaimnak köszönhetően újjáteremttem magamban, nincsen sehol, jól lehet, nem volt az meg már húsz évvel korábban sem, s nem is varázsolható vissza soha. Ha tetszik: se ide, se oda nem tartoztam tehát.

Azzal, amit rendszerváltozásnak is szokás nevezni, ez az értékeit elhagyott, tétován tébláboló vagy nekiszánt agresszivitással csak fogyasztani akaró falu találkozott, még a maga – egykor létezett – identitásától is megfosztva tán: a falusi ember pontosan úgy rohant Bécsbe hűtőládáért és videomagnóért, mint a városi. A nyolcvanas esztendő

második felére érettségizővé serdült ifjúságnak – ekkor próbálkoztam „népműveléssel” én – a hagyományos falusi életformáról semminemű emléke nem lehetett, s a korosabb lakosság sem érezte már olyan jól magát. Drágult minden, ám a vágyok, a kívánságok – a hamarosan induló műholdas adásoknak is köszönhetően – megszöktek hirtelen, olvasással, művelődéssel, egyáltalán a tradícióval csak néhány nevetségesen lemaradt helytörténészféle – például Szakál István, egykori tanárom – foglalkozott. A globalizáció reánk ömlő „áldásainak” alapszerkezete a kádári fénykor „értékszerkezetéhez” – fogyassz mindig többet, akarj mindig többet, hazáddal, közösségeddel meg ne törődj! – hibátlanul illeszkedett, eltűntek az idő közben jól megszokott téveszkek, lett munkanélküliség, rohanvást emelkedett az „árszínvonal”, lett tanácstalanság, félelem, s lett sírás-rívás is menten, miszerint a „régii” rend sokkal jobb volt azért. A fiatalabbakat semmi, ami múlt nem foglalkoztatta, azok, akik a kilencvenes évek vége felé lettek egyetemisták – magyar és történelem szakosok is nemegyszer! –, nemcsak Veres Péterről, Szabó Pálról vagy Féja Gézaról nem hallottak, már Kádár János arképét sem ismerték fel.

Ma – úgy, ahogy a népi mozgalom és értékvilág emlékezetét őrzők gondolnak reá – nincs falu Magyarországon. (Illetve, lehet, hogy van, de én nem ismerem.) A lehetőségek, az életminőség esélyei rettenetesen eltérnek országrészekről függően persze, ám a falu ma egy településfajta jelent leginkább, azt, hogy kevesen élnek benne. A falulakók vágyai, igényei, elvárásai semmiben sem különböznek a városlakókéktól. Már a szokások, a szórakozási formák sem. Nincsenek közösségi alkalmak – néptánc- vagy népdalkörök összeállnak néhol, de akiket én a szűkebb pátriámban hallottam közülük, azok szabályos műdalokat s mulatókat énekeltek –, nincs közös munka, közös meccsnézés a kocsmában (a hetvenes években volt – no jó, hébe-hóba magyar foci is akadt hozzá!), már amolyan igazi „békebeli” haragos családok sincsenek, még pletyka sincs igazán, a „megszólástól” csak az igen öregek félnek, rettegnek továbbra is, persze teljesen értelmetlenül. Egyre kevesebb a gyermek, nincs, s ha van, fulladozik az iskola, pap, orvos se kerül mindenhova, a föld – az egykor megtartó, az életet jelentő föld – pedig alig-alig érdekkel valakit.

Ami hatvanegynehány esztendeje kezdődött, s jó fél százada meglódult, mára tökéletesen befejeződött. A falu mint önálló, körülhatárolható, felismerhető, az élet köznapi formáitól a metafizikai igényességig mindent a maga sokszínűségében felölelő, a közösség tagja számára még a nyomorúságos körülmények között is biztonságot, folytonosságot jelentő életégység és életforma megszűnt, szétesett, ellehetetlenedett. Jól élő, a „számításukat megtaláló”, sőt a közösségért cselekedni akaró lelkek akadnak ma is persze, de mert a – természetesen elsősorban anyagi – lehetőségek szűkülnek inkább, én nem tudom, mi lesz ezután.

A magyar falu keresi a helyét. Keresi még egyáltalán? ◀

N. PÁLJÓZSEF (1957) Nógrádban élő irodalomtörténész, az ELTE oktatója. Kötetei: „*Tisztának a tisztát őrizzük meg...*” (2001); „*A megtartók jöjjenek...*” (2004); *Magyar sport – magyar sors* (2009).